

УДК 780.614.1.09 (477)

DOI 10.31654/2520-69-66-2022-21f-107-177-189

В. Клапчук

Аспірантка Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0936-2142>

e-mail: ValeriaKlap@ukr.net

Кобза та бандура в Україні: регіональні аспекти

Метою статті є розкриття понять кобза та бандура, вивчення історичних шляхів їх розвитку, що уособлювало українське культурне надбання. У вітчизняній історіографії досі відсутні спеціальні дослідження цієї тематики. Наукові підходи базуються на застосуванні принципу історизму, загальнонаукових методів (аналіз, синтез, індукція, дедукція, конкретизування та ін.). Наукова новизна дослідження полягає у висвітленні походжень понять «кобза» та «бандура», специфіки змін конструкції інструментів під час побутування в Україні. Висновки. На основі історичних фактів вивчено обставини появи цих музичних інструментів від перших згадок до загального поширення на українській землі на основі аналізу різних дослідницьких версій. Бандура – це лютнеподібний інструмент, аналози якого були поширені в середньовічній Європі. Кобза, згідно найбільш поширеної теорії, є азійського походження. Традиційно, музикантів, які грали на кобзах, називали кобзарями. Однак такий виконавець міг тримати і бандуру в руках, яка досить схожа на кобзу, тож його все одно називалися кобзарем. Останній зразок української кобзи – інструмент О. Вересая. Кобза та бандура першої стадії (до XVIII століття) були лютнеподібними інструментами, струни розміщувалися лише на грифі, у кобзи – 3 струни, у бандури 5–6. Кобза та бандура другої стадії (з другої половини XVIII століття) має приструнки. Граючи на кобзі, виконавець укорочував струни на грифі, поєднуючи це з щипком відкритих струн. Граючи на бандурі виконавець застосує щипок пальцем з потрібної відкритої струни. Модернізація бандури здійснювалася протягом тривалого часу. На основі трьох типів конструкції склались три найвідоміші виконавські школи: харківська, київська та полтавська. Ці школи мають різні конструкції бандур, відрізняються способом гри на інструменті. Удосконалення конструкції бандури сприяло значному розширенню виконавського репертуару, який збагатився творами як традиційних композиторів, так і сучасних. Це нова сучасна музика, яка являє собою переплетення традиційних стилів з елементами джазу, експресіонізму, імпресіонізму тощо. Композитори додали бандурі нового звучання, відкрили новітні способи звуковидобування на бандурі, значно доповнили технічні можливості виконавця.

Ключові слова: кобза, бандура, лютне подібні інструменти, приструнки, харківська бандура, київська бандура, полтавська бандура.

Історія культури, як розділ історичної галузі, наразі є дуже актуальним. Питаннями походження інструментів, причин появи та «подорожі» від місця побутування до поширення на українській землі давно вже займаються науковці. Історичні процеси розвитку бандури і кобзи, їх функціональна роль в Україні мають потребу та перспективи для детального вивчення. Ці інструменти мали найбільшу популярність, і серед населення вважались винятково українськими та певною мірою складають образ української народної культури. Тематика дослідження актуальна, адже відтворення історії культури дає можливість прослідкувати взаємозв'язки та їх вплив на майбутнє формування музичного мистецтва.

Бандура – це лютнеподібний інструмент, що був поширений в Європі. Термін «бандура» є запозиченням з польського *bandura*, яке походить від італійського *randura*, що в свою чергу бере свій початок від латинського *randura* та давньогрецького «*randura*» – «триструнний музичний інструмент» [7, с. 722; 20, с. 120]. З цим погоджуються такі відомі дослідники класичної органології ХІХ ст. як О. Фамінцин та М. Лисенко. Аналізуючи історичні аспекти становлення бандури, Г. Хоткевич зазначав, що багатьом народам (в тому числі й українцям) з давніх давен був відомий струнний музичний інструмент загального типу, який включав пудло (різної форми), ручку і різну кількість струн. На думку дослідника, українську кобзу створив український народ. У ХVІ столітті до основних струн, котрі йшли по ручці, українці додали короткі струни (так звані приструнки). З того часу цей вдосконалений інструмент все частіше почали називати бандурою [23, с. 85]. Натомість, на противагу Г. Хоткевичу, російський дослідник О. Фамінцин доводив, що кобза була запозичена у народів Сходу [18, с. 404].

Проте сучасні українські вчені притримуються іншої точки зору. Вони схиляються до думки К. Закса, який обґрунтовує лексему «пандура» від поняття з мови шумерів «пан-тур», що означає «малий лук» [3, с. 80]. Автор робить припущення, що греки запозичили слово від кавказьких народів, де словом «пандурі» називають лютнеподібний грузинський інструмент. Сучасні вчені-органологи М. Прокопенко [14], Л. Черкаський [25], М. Хай [22] безпосередньо пов'язують походження слова з шумерською мовою.

Звернемо увагу на те, що період розвитку шумерської цивілізації охоплює ІV–ІІ тис. до н.е., проте як давньогрецька мова починає формуватися з кінця ІІ тис. до н.е., тоді коли шумерська мова вже повністю зникла. Отже, відсутні прямі докази того як лексема

проникла з шумерської мови в грецьку, так само як немає підтвердження прямих контактів між шумерами і давніми греками.

Грунтовним дослідженням історичної суперечки вчених про кобзу і бандуру є праця Т. Сідлецької «Шляхи виникнення та розвитку кобзи і бандури в Україні», де зібрано значний фактологічний матеріал щодо назви та появи в Україні цих інструментів. На її думку, погляди учених (Г. Хоткевич [23], Л. Черкаський [25], В. Кушпет [11], О. Фамінцин [18]) щодо назви, походження, появи і побутування кобзи в Україні розходяться та, попри все, кобза все одно залишається улюбленим інструментом українців. Адже визначальною ознакою приналежності інструмента до тієї чи іншої нації є не походження, а тривале використання у побуті [16, с. 16].

Невипадково найвидатніший геній України Тарас Шевченко, якого багато хто називає національним пророком, назвав збірку своїх віршів «Кобзар».

Вперше інструмент бандура згадується в IV–III ст. до н.е. Це був струнний щипковий інструмент, який стояв в ряді найдавніших форм музичних інструментів (арфа, ліра, кіфара та ін.). Можливо за формою цей інструмент зовсім не нагадував сучасну бандуру, проте практика побутування струнних щипкових інструментів активно розвивалася в той час. Далі інструмент проходить етапи видозмінення та потрапляє до країн Європи під різними назвами. Так, в Іспанії виникає бандуррія і мандола, в Італії мандола і мандоліна, в Грузії пандура і т. д. Як саме новий інструмент потрапив до українських земель достеменно не відомо, проте після того як інструмент поширюється територією України, він змішується із кобзою, яка на той час вже побутувала. Так виникає змішення понять «кобза» і «бандура». Наприклад, одна з найвідоміших енциклопедій в світі «Enciclopedia Britannica» подає інформацію, що кобза це інша назва бандури [4].

Кобза згадується в грецькій літературі VI ст. [4]. В добу Середньовіччя була відома при дворах Східної Європи, де її використовували для супроводу до пісень та танців. О. Фамінцин зазначає, що, досліджуючи середньовічний латино-половецький словник «Codex cumanicus» (1303), знаходимо гасло «cobus» як назва музичного інструмента загалом. Автор констатує, що термін «кобза» українці запозичили від тюркомовних народів [9, с. 35]. У тюркських мовах зустрічається багато схожих між собою назв інструментів: koruz, kobuz, kobus, kubyz, kobuz [10; 13, с. 325; 19, с. 268]. О. Фамінцин та інші дослідники зазначають, що кобза в XV ст. потрапила до України від кримських татар, котрі в той час опановували чорноморське

узбережжя, формуючи Кримське ханство. Очевидно, інструмент потрапив на українську землю через контакти українських козаків з татарами.

Існують і такі версії походження кобзи. В. Ємець в роботі «Кобза і кобзарі» зазначає, що, за однією з версій, кобза найстаріший музичний інструмент азійського походження. Вона ще в XII ст. була поширена серед половців, що займали тоді степову частину сучасної України. За іншою версією, цей інструмент притаманний туркам і татарам, схожий на стародавню кобзу та в турецькій мові зветься «кобуз» [8, с. 16].

За однією з версій, назва села Кобижча Черніпівської області, в деяких джерелах – Кобизча, саме походить від слова «кобиз» або «кобуз». Відомий український історик Володимир Антонович вважав, що цей музичний інструмент був запозичений козаками від татар під ім'ям «кобзи» [5].

Втім, можливо кобза з'явилася в Україні ще раніше, за часів Київської Русі. Своєрідною історичною ілюстрацією кобзоподібного інструмента в той період є фрески у Київській Софії, на яких зображено старовинний щипковий інструмент, схожий на кобзу. Він має невеликий опуклий корпус, вузьку шийку з ладками і кілька струн. Вчені висловлюють припущення, що струнно-щипковий інструмент, зображений на фресці Софійського собору в Києві «був прямим попередником української кобзи» [27, с. 5].

В польському музичному словнику G. Roguski «Słownik muzyczny» (1927) [2, с. 67] знаходимо визначення слова «kobza», як духового інструменту. Це пояснюється тим, що волинка в процесі свого побутування мала різні назви – «коза, дуда, баран, мех». Також в польській літературі згадується таке пояснення до поняття «кобза» в праці A. Czartoryski «Słownik wyrazów polskich» «...це український інструмент. Стародавньої лютні або ліри тут немає, але вона схожа на бандуру з трьома струнами. Гевінський говорить так... це улюблений інструмент пана в порівнянні з усіма видами цитри...» [1, с. 81–88]. Кобза була фаворитом серед інструментів при панських дворах.

Можемо припустити, що оскільки козаки активно контактували з Азією (особливо з турецьким народом), то таким шляхом кобза могла проникнути на українську територію.

Музикантів, які грали на кобзі, називали кобзарями. Як зазначив М. Фіндейзен, «...кобзарі зберегли цю назву і пізніше, коли кобза під впливом польської пандури (Pandura), вдосконалювалася і стала

також зватися бандурою [21, с. 226]. Отже, виконавець (кобзар) міг тримати в руках як кобзу, так і бандуру, і все одно називатися кобзарем.

Часи розквіту козацької України охоплюють період XV–XVIII ст. Козаки часто обирали для своїх помешкань завжди вдале розташування – ліси, скали, гори, річки... Як згадує Д. Яворницький в «Історії запорозьких козаків» «...Будучи в душі поетами та мрійниками, запорожці завжди обирали наймальовничіші та найкрасивіші місця для тимчасових та вічних жител, залазили на високі скелі, усамітнювались у лісові гущі, піднімалися на високі кургани і з висоти пташиного польоту милувалися ландшафтами та вдавалися тихим думам» [26, с. 283]. Автор згадує в своїх творах співців-музиків, кобзу та бандуру. «Будучи високими поціновувачами пісень, дум та рідної музики, запорожці любили послухати своїх баянів, спілців-кобзарів, нерідко самі вкладали пісні та думи і самі бралися за кобзу» [26, с. 283].

Проникнення традиційного українського музикування відбулося не тільки на сільському та місцевому рівні, а й у колі українських гетьманів. До них можна віднести Б. Хмельницького, І. Самойловича, І. Мазепу, К. Розумовського.

Історичні докази того часу демонструють, що й І. Мазепа грав на кобзі у вільний час. Відомо, що гетьман Мазепа не тільки грав на музичному інструменті, але й складав пісні про різні події сучасного йому політичного життя («Ой горе – горе чайці – небозі...», «Озьмітеся всі за руки...»). Невипадково на парадному портреті гетьмана в його обрамлення художник включив кобзу [17].

Значним внеском у дослідження шляхів становлення й еволюції кобзи й бандури є робота Леоніда Черкаського «Унікальна збірка українських народних інструментів». На думку дослідника, і кобза, і бандура вже були в українців у XV–XVI ст. [25, с. 108]. Так, найдавніші відомості про побутування кобзи в Україні відносяться до 1584 р., коли польський хроніст Бартош Папроцький писав: «Козаки з великої радості показували невимовні штуки, стріляючи, співаючи, на кобзах граючи» [23, с. 288].

Останнім зразком української кобзи дослідники вважають інструмент О. Вересая. В. Кушпет називає цю кобзу «унікальним зразком синтезу двох культур Сходу і Заходу» [11, с. 3]. Такий інструмент побутував в Україні упродовж ста років. Ця кобза мала шість струн на грифі та шість приструнків. У другій половині XIX ст. кобза в Україні вийшла з ужитку, її витіснила багатострунна бандура [25, с. 108].

В історії наукового дослідження кобзи і бандури Л. Черкаський виділяє певні, на його думку, яскраво виражені етапи (стадії), межею між якими стала середина XVIII століття.

Кобза і бандура першої стадії, або давня кобза і бандура (до середини XVIII ст.) були типовими лютнеподібними інструментами («корпус, ручка, струни по ручці»). Г. Хоткевич називав давню кобзу «загальнолюдським» інструментом [24, с. 1]. Можна сказати, що це стосується також давньої бандури. І кобза, і бандура були лютнеподібними щипковими інструментами, струни яких були лише на грифі. Судячи з фрагментарних історичних і літературних джерел, у кобзи було 3 струни, у бандури – 5–6 струн. Відомостей про стрій цих інструментів немає. Бандура лише вважалася більш респектабельним інструментом (у XVIII ст. її називали «маленькою лютнею», «пів лютнею»). Історик Рігельман в 1785–1796 рр. зазначав, що на кобзі більше грали по селах, а на бандурі – в містах [15, с. 87].

Нова стадія в історії кобзи і бандури розпочинається з другої половини XVIII століття, коли на цих інструментах з'являються струни на корпусі, тобто приструнки. Так починають формуватися автотонні українські інструменти, які не мають аналогів у світовій музичній культурі, як не має аналогів і унікальне мистецтво українських кобзарів-рапсодів.

Постає запитання: яка ж різниця була між кобзою і бандурою на цьому етапі, коли обидва лютнеподібні інструменти, крім струн на грифі, мали ще й приструнки? Звичайно, в народі ця різниця часто не помічалась, і один і той самий інструмент називався то кобзою, то бандурою. Але кобзарі, бандуристи і музикознавці цю різницю проводили. Кобза мала порівняно менше струн, ніж бандура, і, граючи на ній, кобзар укорочував (притискав) струни на грифі (для збільшення звукоряду) у поєднанні з щипком відкритих приструнків. На бандурі ж, подібно до гусел, грали, не притискаючи струни, а лише видобуваючи щипком пальців звук з певної відкритої струни [25].

Отже, кобза і бандура – це різні музичні інструменти, які змінювалися упродовж часу свого побутування. Вони мали різну форму і конструкцію, вимагали відмінних прийомів гри і різного музичного призначення. В Україні вони удосконалювалися шляхом: а) збільшення кількості струн (появою коротких струн-приструнків для правої руки), б) зміни грифу, який ставав коротшим і ширшим, в) зникненням ладків, г) збільшенням кількості басових струн. Корпус інструментів спочатку був овальним, майже симетричним. Однак завдяки змінам, пов'язаним з їх удосконаленням, інструменти

поступово набували грушоподібної асиметричної форми, схожої до сучасної бандури.

Починаючи з XIX століття, за цими інструментами остаточно закріпилися назви «кобза» і «бандура». Вони стали основою для формування національно-самобутніх інструментів, які стали символом музичної культури України.

Аналіз наукової літератури дозволив дійти висновку, що в Україні у XX столітті склалися три основні типи конструкції бандур та відповідні виконавські школи: харківська, київська та полтавська. Л. Черкаський наводить описання цих типів бандур на основі зразків автентичних українських народних музичних інструментів, які зберігаються у Музеї театрального, музичного та кіномистецтва України, започаткованому в 1969 році. Ця колекція стала надійним притулком для унікальних пам'яток музичної культури, що заслуговували на збереження для історії й науки.

Так, *харківська* бандура (кінця XIX ст.) має невеликий симетричний круглий корпус, продовгуватий гриф. Корпус набрано з окремих клепок. Кожна струна внизу корпусу кріпиться спеціальним гудзиком. Обробка всіх деталей інструмента ретельна, майстрова. Очевидно інструменти ці виготовлені на замовлення і функціонували в інтелігентному середовищі. За харківською школою (колишньою зінківською) ці інструменти під час гри тримали паралельно до корпусу, опираючи на ліве коліно, гриф клали на ліве плече, і кожною рукою грали в будь-якій позиції.

Корпус видовбаній з цільного шматка верби *київської* бандури має підкреслену асиметричну форму. Овал корпусу неправильної форми особливо піднятий вгорі ліворуч. На головці грифа 4 дерев'яні кілки, на корпусі – 23. Ручка коротка. Така форма бандури не дає можливості перекинути ліву руку на приструнки. На бандурах *київської* (колишньої *чернігівської*) школи грають, тримаючи її перпендикулярно до корпусу виконавця. Ліва рука грає на грифі, права – на приструнках.

Бандура *полтавської* школи є своєрідним середнім варіантом між харківською та київською школами. І хоч ця школа не вважається прогресивною, проте мала своїх прихильників і яскравих представників. Зокрема, на бандурі цієї школи грав відомий кобзар Михайло Кравченко.

У музеї зберігаються також інструменти відомих майстрів, чий творіння займають важливе і цілком конкретне місце в українському інструментознавстві: це бандури О. Корнієвського, Я. Кладового,

В. Тузиченка, І. Скляра, що є етапними на шляху до професіоналізації бандурницького мистецтва.

Професійно-академічне русло бандурного виконавства почало формуватися у часи вимушеного занепаду і майже знищення традиційного аутентичного кобзарства, мізерні залишки якого опинилися за межами культурної політики, а сама українська музична культура змушена була послуговуватися підміною сутності понять кобзарства і бандурництва, свідомо ототожнених і спотворених [12, с. 60].

Процес становлення академічної бандури йшов у напрямках поступового розширення звукоряду, впровадження хроматизації, поліпшення акустичних властивостей, створення і розвинення технічних можливостей професіонального виконавства, осучаснення дизайну інструмента.

Важливим етапом вдосконалення бандури київського зразка стала хроматична бандура конструкції І. Скляра, за якою Чернігівська фабрика музичних інструментів виготовляла уніфіковані бандури з 1954 року. Це був досконалий концертний інструмент, на якому можна було грати в усіх тональностях і виконувати твори з досить розгорнутим модуляційним планом. Упродовж другої половини ХХ ст. бандура І. Скляра стала основним інструментом виконавсько-педагогічної академічної бандурної практики: у ній покращилося звучання, збільшилися діапазон і сила звука, розширилися технічні можливості. Бандура даної конструкції дала можливість докорінно підвищити клас професійних бандуристів, розширити їх репертуар численними концертними п'єсами: сонатами, сюїтами, концертними фантазіями, концертними варіаціями та вокально-інструментальними творами, перекладами української і зарубіжної класики, творами сучасних композиторів [6, с. 30–35].

Разом з цим, з 80-х рр. ХХ ст. за конструкцією професора Львівської консерваторії В. Герасименка Львівська музична фабрика також випускала бандури з механізмом переключення тональностей, які успішно використовувалися у сфері академічної музики. Фактично всі учні професора В. Герасименка грали на бандурах його конструкції. На відміну від довбаного корпусу бандур І. Скляра, корпус цієї бандури був набраний з окремих клепок, що значно полегшило сам інструмент. Майстер сконструював більш компактний і з меншою кількістю металу механізм для переключення тональностей. Важелі переключення були сконцентровані віялом біля грифа.

Важливим явищем академічного бандурництва на межі другого і третього тисячоліть стала бандура конструкції видатного сучасного

бандуриста Р. Гриньківа. Він не вдосконалював бандуру І. Скляра чи В. Герасименка. Р. Гриньків створив «новаторську» бандуру – концертний інструмент з новими акустичними, тембровими, динамічними можливостями, зручністю тримання 306 тощо. Ця бандура – довершений інструмент ХХІ століття, який стоїть на одному рівні з будь-яким найдосконалішим сучасним концертним інструментом.

Удосконалення конструкції бандури сприяло значному розширенню виконавського репертуару, який збагатився творами як традиційних композиторів (М. Дремлюга, А. Коломієць, К. Мясков, В. Кирейко, В. Зубицький), так і сучасних (А. Бобир, С. Баштан, А. Омельченко, О. Герасименко, Л. Федорова, В. Лобко, В. Войт та інших). Значною окрасою репертуару бандуриста стали твори Р. Гриньківа («Пісня вітру», «Чарівна ріка», «Спів старої дзвіниці») та Г. Матвіїва («Блюз нічного причалу», «Хвилі, море, пісок...», «Тунель»). Це нова сучасна музика, яка являє собою переплетення традиційних стилів з елементами джазу, експресіонізму, імпресіонізму тощо. Ці автори додали бандурі нового звучання, відкрили новітні способи звуковидобування на бандурі, значно доповнили технічні можливості виконавця.

Отже, процес модернізації бандури здійснювався упродовж досить тривалого часу. Еволюція бандури органічно поєднала паралельні та взаємозумовлюючі процеси: вдосконалення конструкції інструмента, створення оригінального репертуару, розширення виконавських можливостей, появу нової генерації концертних виконавців, вихід українських бандуристів на світову сцену. У наш час бандура є принципово новим професійно-академічним сольо-віртуозним інструментом. Таким чином кобза та бандура це різні інструменти, які модернізувались протягом певного часу та мали різний спосіб гри. Граючи на кобзі виконавець використовував урокочення (притискання) струн на грифі (для збільшення звукоряду) та поєднуючи це з щипком відкритих приструнків. На бандурі ж, виконавець, подібно до гусел, грає не притискаючи струни, а тільки застосовуючи щипок пальцем для видобутку звуку з певної відкритої струни.

Література

1. Czartoryski A. Słownicze kwyrazów polskich znaczących narzędzia muzyczne niegdyś w wojskowym i pokojowym używaniu będące. Wyc. z: Czasopism naukowy księgozbioru publicznego im. Ossolińskich 1828, z. 1. С. 81–88.
2. Roguski G. Słowniczek muzyczny. Warszawa: M. Arcta, 1927. 67 с.
3. Sachs C. Historia instrumentow muzycznych. Warsawa: PWM, 1975. 556 с.

4. Zelazko A. Bandura. Enciclopedia Britannica. URL: <https://www.britannica.com/art/bandura> (дата звернення 07.01.2022)
5. Антонович В. Б. Моя сповідь: Вибрані історичні та публіцистичні твори. К.: Либідь, 1995. 164 с.
6. Баштан С. В. Пам'яті видатного українського митця – І. М. Скляра. *Бандура*. Нью-Йорк, 1998. № 63–64. С. 30–35.
7. Дворецкий І. Х. Латинсько-русский словарь (2 изд.). Москва: Русский язык, 1976. 1096 с.
8. Ємець В. К. Кобза й кобзарі. Берлін, 1923. 111 с.
9. Зінків І. Я. Бандура як історичний феномен: монографія. Київ: ІМФЕ ім. М. Т. Рильського, 2013. 448 с.
10. Корній Л. П. До питання методології дослідження українсько-болгарських взаємозв'язків. *Українське музикознавство*. 1976. Т.11. С. 81–92.
11. Кушпет В. Г. Національне музикування і «війна» самих з собою. *Пам'ятки України: історія та культура*. 1995. № 1. С. 2–4.
12. Панасюк І. В. Формування української професійно-академічної бандурної школи у соціокультурному контексті. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Мистецтвознавство, 2012. №2. С. 59–64.
13. Преображенский А. Г. Этимологический словарь русского языка. М., 1910–1914. Т. 1. 679 с.
14. Прокопенко Н. А. Кобза и бандура: Проблемы истории и реконструкции / Рукопись. К., 1977. Ч. 1–2.
15. Ригельман А. И. Летописное повествование о Малой России и ее народе и казаках вообще: Тр. 1785–1786 г. Ч. IV. Кн. 6. М.: Универ. тип., 1847. 144 с.
16. Сідлецька Т. І. Шляхи виникнення та розвитку кобзи і бандури в Україні. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск 16. Т.1. Рівне: РДГУ, 2010. 219 с.
17. Степ та Воля козацька доля. URL: http://www.kozatstvo.net.ua/ua/publications/uk_r.php?d=a&i=1395 (дата звернення 05.05.2022).
18. Фаминцын А. С. Домра и сродные ей музыкальные инструменты русского народа (Балалайка, кобза, бандура, торбан, гитара): ист. очерк с многочисленными рисунками и нотными примерами. СПб.: Алетейя, 1995. С. 313–540.
19. Фасмер М. Ф. Этимологический словарь русского языка. М., 1950–1958. Т. II. 672 с.
20. Фасмер М. Ф. Этимологический словарь русского языка. М., 1950–1958. Т. I. 576 с.
21. Финдейзен Н. Очерки по истории музыки в России с древнейших времен до конца XVIII века. Москва: Гос. изд-во, Музсектор, 1928. Т. 1, вып. 2: С. 106–236.
22. Хай М. Й. Гуслі, бандура і кобза як інструменти різних фаз еволюції української епічної традиції. *Кобзарсько-лірницькі традиції та їх сучасний розвиток*. К., 1994. С. 24–26.
23. Хоткевич Г. М. Музичні інструменти українського народу. Х.: ДВУ, 1930. 288 с.

24. Хоткевич Г. М. Підручник гри на бандурі: У 2 ч. Ч. I (Теоретична). Харків: ДВУ, 1930.
25. Черкаський Л. М. Українські народні музичні інструменти. К.: Техніка, 2003. 264 с.
26. Яворницький Д. И. История запорожских козаков. Санкт-Петербург: Тип. И. Н. Скороходова, 1892–1897. Т. 1. 1892. 542 с.
27. Ященко Л. І. Державна заслужена капела бандуристів Української РСР. К.: Музична Україна, 1970. 84 с.

References

1. Czartoryski, A. (1828). Słowniczek wyrazów polskich znaczących narzędzia muzyczne niegdyś w wojskowym i pokojowym używaniu będące [Glossary of Polish words meaning musical tools once in military and peacetime use]. *Czasopism naukowy księgozbioru publicznego im. Ossolińskich* [Scientific journals of the public book collection the Ossolińskich], 1, 81–88. [in Polish].
2. Roguski, G. (1927). *Słowniczek muzyczny* [Music Glossary]. Warszawa: M. Arcta. [in Polish].
3. Sachs, C. (1975). *Historija instrumentow muzycznych* [History of musical instruments]. Warszawa: PWM. [in Polish].
4. Zelazko, A. (n.d.). Bandura [Bandura]. Enciclopedia Britannica. Retrieved from <https://www.britannica.com/art/bandura> [in English].
5. Antonovych, V. (1995). *Moja spovid': Vybrani istorychni ta publitsystychni tvory* [My confession: Selected historical and journalistic works]. K.: Lybid'. [in Ukrainian].
6. Bashtan, S. V. (1998). Pam'iaty vydatnoho ukrains'koho myttsia – I. M. Skliara [In memory of the outstanding Ukrainian artist – I. M. Sklyar]. *Bandura* [Bandura], 63–64, 30–35. [in Ukrainian].
7. Dvoret'skiy, I. (1976). *Latinsko-russkiy slovar* (2th ed.) [Latin-Russian Dictionary]. Moskva: Russkiy yazyk. [in Russian].
8. Yemets', V. (1923). *Kobza j kobzari* [Kobza and kobzari]. Berlin. [in Ukrainian].
9. Zinkiv, I. (2013). *Bandura iak istorychnyj fenomen* [Bandura as a historical phenomenon]. Kyiv: IMFE im. M. T. Ryl's'koho. [in Ukrainian].
10. Kornij, L. P. (1976). Do pytannia metodolohii doslidzhennia ukrains'ko-bolhars'kykh vzaiemozvi'iazkiv [To the question of the methodology of the study of Ukrainian-Bulgarian mutual relations]. *Ukrains'ke muzykoznavstvo* – [Ukrainian musicology], 11, 81–92. [in Ukrainian].
11. Kushpet, V. H. (1995). Natsional'ne muzykuvannia «vijna» samykh z soboiu [National music is a «war» with ourselves]. *Pam'iatky Ukrainy: istoriia ta kul'tura* [Memory of Ukraine: history and culture], 1, 2–4. [in Ukrainian].
12. Panasiuk, I. V. (2012). Formuvannia ukrains'koi profesijno-akademichnoi bandurnoi shkoly u sotsiokul'turnomu konteksti [The formation of the Ukrainian professional-academic bandura school in the socio-cultural context]. *Naukovi zapysky Ternopil's'koho natsional'noho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuk* [Scientific notes of Ternopil National Pedagogical University Volodymyr Hnatiuk], (2), 59–64. [in Ukrainian].

13. Preobrazhenskiy, A. (1910–1914). *Etimologicheskii slovar russkogo yazyka* [Etymological dictionary of the Russian language]. Moskva. [in Russian].
14. Prokopenko, N. (1977). *Kobza i bandura: Problemy istorii i rekonstruktsii* [Kobza and Bandura: Problems of History and Reconstruction]. Kiyev. [in Russian].
15. Rigelman, A. (1847). *Letopisnoye povestvovaniye o Maloy Rossii i eye narode i kazakakh voobshche: Tr. 1785–1786 g* [Annalistic narrative about Little Russia and its people and Cossacks in general: Tr. 1785–1786]. Moskva: Univer. tip. [in Russian].
16. Sidlets'ka, T. I. (2010). Shliakhy vynyknennia ta rozvytku kobzy i bandury v Ukraini [Ways of origin and development of kobza and bandura in Ukraine]. *Naukovi zapysky Rivnens'koho derzhavnoho humanitarnoho universytetu* [Scientific notes of the Rivne State Humanities University], (16), 14–19. [in Ukrainian].
17. Step ta Volia kozats'ka dolia [Step and Volya Cossack destiny]. Retrieved from URL: http://www.kozatstvo.net.ua/ua/publications/uk_r.php?d=a&i=1395 [in Ukrainian].
18. Famintsyn, A. (1995). *Domra i srodnyye ey muzykalnyye instrumenty russkogo naroda (Balalaika. kobza. bandura. torban. gitara): ist. ocherk s mnogochislennymi risunkami i notnymi primerami* [Domra and related musical instruments of the Russian people (Balalaika, kobza, bandura, torban, guitar): ist. essay with numerous drawings and musical examples]. SPb: Aleteyya. [in Russian].
19. Fasmer, M. (1950–1958). *Etimologicheskii slovar russkogo yazyka* [Etymological dictionary of the Russian language]. T. I. Moskva. [in Russian].
20. Fasmer, M. (1950–1958). *Etimologicheskii slovar russkogo yazyka* [Etymological dictionary of the Russian language]. T. II. Moskva. [in Russian].
21. Findeyzen, N. (1928). *Ocherki po istorii muzyki v Rossii s drevneyshikh vremen do kontsa XVIII veka* [Essays on the history of music in Russia from ancient times to the end of the 18th century]. Moskva: Muzsektor. [in Russian].
22. Khaj, M. (1994). *Husli, bandura i kobza iak instrumenty riznykh faz evoliutsii ukrains'koi epichnoi tradytsii* [Gusli, bandura and kobza as instruments of different phases of the evolution of the Ukrainian epic tradition]. Kyiv. [in Ukrainian].
23. Khotkevych, H. (1930). *Muzychni instrumenty ukrains'koho narodu* [Musical instruments of the Ukrainian people]. Kharkiv: DVU. [in Ukrainian].
24. Khotkevych, H. (1930). *Pidruchnyk hry na banduri* [Textbook of playing the bandura]. Kharkiv: DVU. [in Ukrainian].
25. Cherkas'kyj, L. (2003). *Ukrains'ki narodni muzychni instrumenty* [Ukrainian folk musical instruments]. Kyiv: Tekhnika. [in Ukrainian].
26. Yavornitskiy, D. (1892). *Istoriya zaporozhskikh kozakov* [History of the Zaporozhye Cossacks]. Sankt-Peterburg: Tip. I. N. Skorokhodova. [in Russian].
27. Yaschenko, L. (1970). *Derzhavna zasluzhena kapella bandurystiv Ukrains'koi RSR* [State Honored Chapel of Bandurists of the Ukrainian SSR]. Kyiv: Muzychna Ukraina. [in Ukrainian].

Klapchuk V.

Graduate student of Nizhyn Mykola Gogol State University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0936-2142>

E-mail: ValeriaKlap@ukr.net

Kobza and Bandura in Ukraine: Regional Aspects

The purpose of the article is to reveal the concepts of kobza and bandura, to study the historical ways of their development, which personified the Ukrainian cultural heritage. In Ukrainian historiography, still no special studies on this topic. Scientific approaches are based on the application of the principle of historicism, general scientific methods (analysis, synthesis, induction, deduction, concretization, etc.). Scientific novelty of the study consists in highlighting the origins of the concepts of «kobza» and «bandura», the specifics of changes in the design of instruments during their stay in Ukraine.

Conclusions. On the basis of historical facts, the circumstances of the appearance of these musical instruments from the first mentions to the general distribution on the Ukrainian land were studied based on the analysis of various research versions. Bandura is a lute – like instrument, analogues of which were common in medieval Europe. Kobza, according to the most common theory, is of Asian origin. Traditionally, musicians who played the kobza were called kobzars. However, such a performer could also hold a bandura in his hands, which is quite similar to a kobza, so he would still be called a kobzar. The last sample of the Ukrainian kobza is the instrument of O. Veresai. Kobza and bandura of the first stage (before the 18th century) were lute-like instruments, the strings were placed only on the neck, kobza had 3 strings, bandura 5–6. The kobza and bandura of the second stage (from the second half of the 18th century) have fringes. When playing the kobza, the performer shortened the strings on the neck, combining this with a pinch of the open strings. When playing the bandura, the performer uses a finger pinch from the desired open string. Bandura modernization was carried out for a long time. Three famous performing schools were formed on the basis of three types of construction: Kharkiv, Kyiv and Poltava. These schools have different designs of banduras, differ in the way they play the instrument. The improvement of the design of the bandura contributed to the significant expansion of the performance repertoire, which was enriched by the works of both traditional and modern composers. This is new modern music, which is an interweaving of traditional styles with elements of jazz, expressionism, impressionism, etc. Composers added a new sound to the bandura, discovered new ways of producing sound on the bandura, and significantly improved the technical capabilities of the performer.

Keywords: kobza, bandura, lute-like instruments, strings, Kharkiv bandura, Kyiv bandura, Poltava bandura.